

DE-A DACII ȘI ROMANII

Dan Alexe (n. 1961) este scriitor, lingvist, cineast și jurnalist. A realizat filme documentare în Cecenia, Afganistan, Pakistan, Kosovo și Asia Centrală. În România, a făcut parte – împreună cu Dan Petrescu, Luca Pițu, Alexandru Călinescu, Sorin Antohi, Liviu Antonesei – din așa-numitul „grup de la Iași“, care în anii '80 a căutat să facă o opoziție culturală structurată regimului comunist. A părăsit România în 1988, în momentul publicării în revista *Agora* de la New York a piesei sale de teatru *Rămăieni*, despre ravagiile protocronismului. A participat la filmul documentar *Dezastrul roșu* (Belgia, 1988), care denunța regimul lui Ceaușescu. Stabilită în Belgia, a colaborat, ca ziarist *freelance*, cu BBC și Europa Liberă, iar ulterior cu publicațiile grupului german WAZ. A trăit lungi perioade în Caucaz, Balcani sau Afganistan, unde a predat jurnalismul; a cunoscut războaiele din Cecenia și Bosnia și a făcut un film despre cântărețul mistic pakistanez Nusrat Fateh Ali Khan. Specializat în islamul mistic contemporan, a participat la volumul colectiv *Géopolitique du Caucase* (Ed. La Découverte, Paris, 1996) cu capitoul despre islamul cecen și cel nord-caucazian; Dan Alexe are un Master's Degree în Istoria Civilizațiilor de la École des Hautes Études en Sciences Sociales din Paris. A studiat limbile iraniene în Afganistan și Asia Centrală, precum și pe cele din Caucaz, în special georgiana, cecena și limbile din Daghestan. Filmul său *Howling for God / Iubiții Domnului*, despre dervișii urlători din Balcani care practică un foarte violent ritual de yoga islamică, a obținut Premiul Criticii Internaționale la Festivalul din Amsterdam (1998) și Premiul Ministerului Francez al Culturii la Festivalul Musée de l'Homme (Paris, 1998). Cu același film a participat la festivalurile de la Cannes și Hollywood (1999). I s-a decernat Marele Premiu al Musée de l'Homme pentru *Cabal in Kabul* (2007), film despre ultimii evrei din Afganistan, urmat în același an de cele mai mari distincții la festivalurile Flahertiana din Rusia (Moscova și Perm, 2007), Astra (Sibiu, 2007) și de Premiul Publicului la Nyon (Elveția, 2008). A publicat teatru în volumul îngrijit de Luca Pițu, *Lumea ca spoilă și împovărare* (Editura Opera Magna, Iași, 2012), povestiri (*Miros de roșcată amară și alte povestiri scandaloase*, Humanitas, 2014, reed. 2021; *În punctul lui rebbe G.*, Polirom, 2016), eseuri pe teme lingvistice și culturale (*Dacopatia și alte rătăcirii românești*, Humanitas, 2015, ed. a II-a revăzută și adăugită 2021, *Babel: La început a fost Cuvântul*, Humanitas, 2022) și un roman (*Pantere parfumate*, Polirom, 2017). Blogul său, *Dan Alexe's Flea Market* (<https://cabalinkabul.com>), este foarte urmărit în mediile culturale din România.

DAN ALEXE

DE-A DACII

ȘI ROMANII

**O INTRODUCERE ÎN ISTORIA LIMBII
ȘI ETNOGENEZEI ROMÂNILOR**

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Revizie științifică de specialitate: Florian Matei-Popescu

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu

Coperta: Ioana Nedelcu

Hărțile: Radu Oltean

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

DTP: Iuliana Constantinescu, Veronica Dinu

Tipărit la Bookart Printing

© HUMANITAS, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Alexe, Dan

De-a dacii și romanii: o introducere în istoria limbii
și etnogenezei românilor / Dan Alexe. –

București: Humanitas, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-8216-1

811.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

Remarci fonetice și (orto)grafice	9
<i>Finn negans</i> , neică	13
OASELE NU VORBESC	17
<i>Scenariul oficial</i> 25 <i>Insuficiențele arheologiei</i> 28 <i>Manualele școlare</i> 30 <i>Scenariul care umple „mileniul de tăcere“</i> 35	
„RETRAGEREA AURELIANĂ“	39
<i>Demografie și cafea în Moldova și Valahia</i> 48 <i>Artificiile retorice tradiționale</i> 50 <i>Un milion de ocale de cafea</i> 52 <i>Câteva remarci despre procesul latinizării</i> 54 <i>Limba dalmată</i> 58 <i>Cine n-are bătrâni să și-i cumpere</i> 61 <i>Când s-au creștinat românii?</i> 63 <i>Un exemplu paralel: creștinarea uitată a cecenilor</i> 65 <i>Crăciun, cruce și alte creștinisme</i> 66 <i>O privire asupra unui Sprachbund</i> 68 <i>Descendenții dacilor</i> 72 <i>O anticipare a ceea ce înseamnă Sprachbund</i> 74 <i>Stadiul cercetării</i> 81 <i>Erorile de metodă ale cercetătorilor</i> 82 <i>Retorica indignării în lingvistica română și în istoriografie</i> 83 <i>Traco-geto-dacii lui Russu</i> 86 <i>Puțină istorie: mărturiile antice și cum nu putem avea încredere în ele</i> 87 <i>„Dacii liberi“</i> 89 <i>Carevasăzică „dacii“ nu puteau să vorbească o singură limbă?</i> 93 <i>Nicolae Iorga și deșertul țărilor române</i> 94 <i>Maramureșul și perplexitatea unui balcanolog: Tache Papahagi</i> 97 <i>Perplexitatea lui Densușianu</i> 100 <i>Cele două habitaturilecosisteme lingvistice</i> 102 <i>„Zonele de refugiu“ și „zonele de expansiune“</i> 104 <i>Imposibilitatea uniformității lingvistice românești altfel decât printr-o expansiune recentă: „descălecările“</i> 108	

UN FIR AL ISTORIEI ȘI AUTORII ANTICI	110
<i>Indo-europenii</i>	110
<i>Preistoria: Epoca Bronzului și apariția „geților“</i>	113
<i>Sursele antice. Hidronimia</i>	114
<i>„La apa Babilonului“</i>	115
<i>Herodot</i>	117
<i>Ce înseamnă ὁμόγλωττοι la Strabon</i>	118
<i>Iustinus</i>	120
<i>Cassius Dio</i>	122
<i>Ptolemeu și Tabula Peutingeriana</i>	122
<i>Davele: franjuri de limbaj, zdrențe de Logos</i>	124
<i>Ovidiu și lacrima lui</i>	125
<i>Apele sciților</i>	127
<i>Venirea „barbarilor“: gepizii, avarii</i>	129
„MILENIUL DE TĂCERE“	131
<i>Goții</i>	131
<i>Goții, Biblia lui Wulfila și absența oricărei urme de contact cu romanicii</i>	132
<i>Tezaurul de la Pietroasa</i>	133
<i>Goții din Crimeea</i>	136
<i>Slavii</i>	138
<i>Toponimia și hidronimia sub influența slavilor</i>	139
<i>Articolul hotărât... slav?</i>	140
<i>Oameni și broaște</i>	141
<i>Mănăstire pe-un picior: „ciuperca“... </i>	142
<i>Bulgarii și cumanii</i>	143
<i>Cumanii, prezența și absența lor</i>	144
<i>Gesta Hungarorum și cine erau „Blachi“ și „Romani“</i>	145
<i>Valahii</i>	147
DESCĂLECĂRILE ȘI UNIFORMITATEA LIMBII	150
<i>Înapoi la uniformitatea lingvistică</i>	150
<i>Simbioza cu albanezii</i>	153
<i>Tipologia limbii albaneze: cum s-a ajuns la un Sprachbund în Balcani</i>	156
<i>Sprachbund</i>	159
<i>Înspăimântătorul „conjunctiv“ balcanic</i>	162
<i>Unde a dispărut particula afirmativă „și“?</i>	164
<i>Articolul hotărât bulgar</i>	165
<i>Când a început influența albaneză</i>	166
<i>Particulele do și po</i>	168
<i>Ciudățenia absenței contactelor antice greco-albaneze</i>	172
<i>Correspondențe lexicale și instituționale albano-române</i>	173
<i>„Stăpân“</i>	175
<i>„Boreasă“</i>	178
<i>„Cuvânt“</i>	179
<i>„Vatră“</i>	180
<i>Veșted și vraște</i>	182
CONCLUZIA	185
ANEXA I: PRECIZĂRI DE TERMINOLOGIE LINGVISTICĂ.	
<i>Chestiunea „substratului“ în lingvistica românească</i>	187
<i>„Substratul“ este doar un alt nume pentru ignoranță</i>	187
<i>Criteriul centum–satem</i>	188
<i>Semele – despre traci și iranieni</i>	190
<i>Despre „sfârc“ și „melc“, sau cum se construiește o teorie lingvistică</i>	192
<i>„Râma“: excesiva prudență a lingvisticii românești</i>	195

Akinákēs: decriptarea unui termen greco-scit, sau la ce ar duce o colaborare autentică între arheologi și lingviști 197 Cine erau scitiții 198 *Lipa-lipa lapovița... Despre prudență și modestie în lingvistică* 202 *Fiú, ház, casá și coteț – pericolul lingvisticii amatoricești* 205 „Basarab“, Basarabia, o posibilă origine iraniană a unui vechi nume istoric românesc 207 *Ticsit și sictirit: cum se petrec împrumuturile lexicale* 211 „A lipsi“ și împrumuturile din greaca bizantină 212 *A se chivernisi* 214 Έκεῖ ἔθηκον τὸν Ἰησοῦν: *Acolo îl depuseră pe Isus* 215 *De ce este Marea Neagră... „neagră“ și oroarea de pește a grecilor antichi* 219 *Cromatisme euziniene* 220 *A merge – mērgoj* 222

ANEXA II: ISTORIA FĂRĂ PERDEA

„Căci Moldova n-a fost a mea“: tentativă

de dezintoxicare colectivă

223

Marea minciună a ADN-ului identitar în istorie 225 *Nu există gene lingvistice sau naționale* 226 *Din nou despre cum ne păcălește arheologia* 229 *Istoriografie: un cățel bibelou de porțelan* 230 *Scrisoarea lui Vlad Țepeș către sultan – mărturia contemporanilor* 232 *Primul gest glorios al Valahiei – neplata datoriilor (Mihai Viteazul, Baba Novak și mafia sârbă)* 236 *Bătălia de la Podul Înalt* 239 *Un accident de campanie* 240 *Când moldovenii îi căsăpeau pe munteni... și invers* 241 *De ce se numește Viena Beci?* 243 *Exterminarea Brâncovenilor – cronică unei lașități colective* 244 *Un mit naționalist: Kara Iflak (Valahia „Neagră“)* 246 *Mitul cromatic are o singură sursă* 248 *Valahia „regală“* 248 *Relațiile reale ale tătarilor din Crimeea cu Moldova și Valahia* 249 *Tătarii în Bugeac* 251 *Împăratul Traian era gay!...* 253

Bibliografie

255

Remarci fonetice și (orto)grafice

Lingvistica română rămâne și astăzi ancorată în mitologia naționalistă și nu și-a creat încă instrumentele proprii necesare pentru o autoanaliză. O eroare majoră a bântuit până acum în România, în lingvistică, istoriografie și orice tip de abordare interdisciplinară care în ultimele două secole ar fi putut servi drept fundament pentru studii istorice importante, dar în realitate a produs doar ideologii naționaliste: mai întâi eroarea de a crede că arheologia ar putea aduce dovezi sau confirmări acolo unde numai lingvistica poate funcționa, la care se adaugă convingerea – răspândită nu doar în percepția populară, ci și în studiile universitare – că arheologia ne-ar putea spune ce limbi vorbeau sau ce identitate etnică aveau anumite populații din trecut. În realitate, doar lingvistica comparativă poate arunca o lumină limpezitoare în încâlcitul peisaj al Balcanilor, domeniul care ne interesează aici.

Ca un detaliu de metodă, am marcat deseori între paranteze un (a)- inițial atunci când am în vedere latinitatea balcanică a românilor și aromânilor luați împreună, scriind (a)români pentru a cuprinde ambele aceste grupuri, a căror identitate lingvistică este net distinctă de cea a vorbitorilor – astăzi dispăruți – ai defunctei *limbi dalmate*, limbă romanică vorbită de-a lungul Coastei Adriatice, între Alpii Dinarici

și mare, în Croația de astăzi, până la dispariția ultimului vorbitor, la începutul secolului XX.

Cât despre „daci“ și „geți“, pe care deseori îi pun între ghilimele, atunci când sugerez că erau cel mai probabil doar confederații tribale, cuprinse de greci și latini sub etichete de utilizare facilă (ceea ce anglo-saxonii numesc *umbrella term*), trebuie să ne îndoim că ei și-ar fi spus vreodată astfel: „daci“ și/sau „geți“. Apoi, mai este nevoie să păstrăm permanent în minte și că pronunția antică a acestor etnonime, generice și date din exterior, era [*daki*] (în latină, pentru populațiile ostile strivite de legiunile lui Traian) și [*ghetai*] (în greacă, pentru triburile din nordul Bulgariei de astăzi).

„Daci“ și „geți“, așa cum pronunțăm azi cele două etnonime la plural, sunt pronunții italianizante moderne. Nu poate exista vreo îndoială că romanii și grecii antichi pronunțau *daki* (Daci = [*daki*]) și *ghet*, *ghetai* (Getae, Γέται = [*getaj*]). Tot așa, fenomenul palatalizării în latină intervenind mult după epoca imperială a Romei, *Decebalus* nu a putut fi fonetic decât *Dekebal(us)*. Nici latina și nici greaca nu posedau sunetele palatale pe care le transcriem astăzi (inspirati din sec. al XIX-lea încoace de limba italiană) *ce-/ci-* (fonetic: [tʃ] sau č) și nici *ge-/gi-* ([dʒ]). Să ne amintim permanent că vorbim despre *Daki*, *Ghetai* și *Dekebalus*, așadar.

Pronunția palatalizată cu č [*dac'*] și ž [*žetz'*] este modernă și a dus la confuziile grotești făcute între denumirile de *daci* (în realitate [*daki*]) și *Dutch*. Dacă le spunem, corect, „*daki*“, cum pronunțau romanii, atunci nici o confuzie nu mai este posibilă.

În privința pronunției moderne și a convențiilor grafice ale limbii *albaneze*, despre care vom tot vorbi de-a lungul cărții, sunt de reținut următoarele reguli. Albaneza reprezintă prin:

– *ë* vocala românească închisă *ă* (care în bulgară este redată prin ъ); cf. albanezul *baltë* – baltă, noroi;

– *y* este *ü* ca în germană sau *u* simplu francez;

– *q* este un *ci-* palatal (ca *ć* în sârbo-croată), precum în *qytet* (oraș) pronunțat <ciutet>, de la latinescul *civitate(m)*, altfel zis: *cetate* în română;

– *th* și *dh* ca în englezeștile *thin* și *this*; *dh* corespunde etimologic unui *d* sau *z* românesc – *gardh* = gard; *bardhë* = alb (barză = „pasărea albă”);

– *c* este românescul *ț*, ca în pronumele *i cili* – *e cela* = acela – aceea;

– *ll-* și *rr-* corespund sunetelor respective din română, însă apăsate și prelungite; în cuvintele moștenite în comun din latină sau din surse antice neidentificabile, *ll* albanez corespunde unui *r* românesc: *qjell* = cer; *modbullë* = mazăre.

Cele două anexe de la finalul cărții nu sunt neapărat necesare pentru înțelegerea demonstrației, ele însă completează anumite puncte de detaliu și metodă.

În Anexa lingvistică am schițat metoda de cercetare comparativă prin care putem explica cuvinte la prima vedere inanalizabile, precum *melc*, *sfârc* sau *râmă*, sau „dacicul” *-dava*. Un asterisc * la începutul unui cuvânt sau al unei rădăcini (**dhe-*) arată, în această anexă, o formă gramaticală neatestată, însă reconstituită plauzibil. O serie de norme de cercetare lingvistică sunt, de asemenea, oferite simplificat în această anexă, în continuarea celor deja schițate în volumul *Babel: La început a fost Cuvântul* (Humanitas, 2022).

În Anexa istorică am prezentat, demitizate, câteva episoade din istoria neamului nostru, care nu a fost decât un popor balcanic în parte migrator, latinizat, pierdut într-o fundătură a geografiei și istoriei (vezi mai jos textul lui Nicolae Iorga

despre cum țările române au fost întotdeauna ocolite de marile drumuri) și pe care ideologii naționaliști l-au legat, începând din secolul al XIX-lea, artificial de „daci“ și „geți“, așa cum albanezii și-au creat o identitate care îi face să coboare din obscurii „iliri“. Episoadele istorice demitizate merg de la Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare la Brâncoveanu și Cantemir.

Ideea centrală va fi aceea că nu există nici o continuitate între „daco-geții“ antici și românii din timpurile istorice; românii sunt doar descendenții latinofonilor din Balcani, a căror limbă, atestată începând din 1521 (*Scrisoarea lui Neacșu de la Câmpulung*) s-a format în centrul Peninsulei Balcanice, într-o simbioză lingvistică (un *Sprachbund*) cu albaneza, cele două limbi, fuzionate gramatical, influențând apoi masiv slava balcanică. În sprijinul ipotezei că albanezii ar fi descendenții „dacilor“ este adusă analiza lingvistică: albaneza e o limbă doar pe jumătate latinizată (*halb-lateinisch*); tot așa, albaneza nu arată nici o urmă a vreunui contact cu greaca antică, ceea ce înseamnă că vorbitorii ei provin dintr-o regiune situată mult mai la nord decât cea actuală.

La o dată ce rămâne de determinat, între anii 800 și 1000 – altfel zis după creștinarea slavilor, ceea ce a dus la slavizarea profundă a ritualului religios al românofonilor –, românii au migrat spre Ardeal, și au purces apoi la ceea ce a fost numit „descălăcările“ spre Muntenia și Moldova.

Venind din Balcani, putem astfel spune, fără vreun paradox, că româna este doar un dialect al aromânei, limba rămasă în locurile de origine.

Finn negans, neică

Cum se explică că numele de localități, chiar din munții unde se pretinde că am stat un șir de veacuri, sunt de origine străină și mai ales slavă? Cum se explică, cu un cuvânt, o mulțime de lucruri neexplicabile cu teoria simplistă a istoricilor noștri? — George Panu, *Amintiri de la „Junimea“ din Iași*, București, 1908, vol. II, p. 10

Atitudinea de neîncredere și plictisul față de filologie ca știință, sau cea de scepticism față de lingvistică, atunci când ea nu se arată doveditoare de abisala vechime a rasei neoașe, se arată a fi adânc înrădăcinate la români.

Dacă nu ne spune că suntem urmași de daci și trăitori aici din Paleolitic, lingvistica este considerată inutilă, sau chiar dăunătoare. La asta se adaugă neîncrederea punctată de dispreț superior față de alți români care se ocupă de limbi „exotice“ și de lingvistică sub formă de știință, iar nu de simpla învățare pe de rost a unor dicționare. (Mircea Eliade, cu sancrita lui, e acceptat ca o excepție romantică, însă Eliade nu era un lingvist.)

În ale sale *Amintiri de la „Junimea“* (Iași, 1908), foarte cinstitul George Panu amintește cum se derulau serile filologice la acel cenaclu născător de neo-daci:

În adevăr, marea greșală a d-lui Hăsdeu consta în faptul că se silea să deducă cuvinte din limba română de-a dreptul din limba

sanscrită sau persiană, iar câte odată dintr-o limbă absolut necunoscută, cea traco-dacică. Lua cuvinte privitoare la păstorie în România, de exemplu *cioban*, pe urmă *brânza*, *stâna*, *urda* etc. și le scotea că sunt cuvinte dacice și dovedea așa zisul dacism al acestor cuvinte comparându-le cu cuvinte din persă, sanscrită, tracică. Iată cuvântul *cioban* care, spune dl. Hăsdeu, e moștenit de la daci și traci, care erau frați cu perșii. Cu mijlocul acesta, dl. Hăsdeu făcea ca vânătorii iscușiți o dublă lovitură, căci întâi descoperea etimologia cuvântului *cioban* și al doilea descoperea o limbă necunoscută: *traco-dacica*.

Cuvântul *cioban* este însă turcesc, iar noi l-am introdus prin canalul slavilor.

Pe de altă parte, trântorii entuziaști de membri ai Junimii au început să pufnească de râs când filologul (unul autentic) Vasile Burlă a venit într-o seară să le dovedească ignoranța lui Hasdeu. Mai întâi l-au huiduit când Burlă a încercat să le arate că Hasdeu se înșela total în etimologia unor cuvinte precum *rață*. Spune Panu:

La urmă ameișem cu toții, citațiile lui Burlă din tot felul de autori, derivațiile filologice, sufixurile și prefixurile ne dăduse la toți o durere colosală de cap.

— Destul, destul, strigarăm...

Și tot așa, atunci când un alt filolog, mai modest decât vedeta mondenă Hasdeu, care le dădea oamenilor identitate de traco-daci, a citit o hârtie în care arăta că unele din etimologiile dacice ale lui Hasdeu se explicau simplu prin limbile finno-ugriene, în sală au țâșnit chicoteli și strigăte de „care limbi, bre?” și: „hai, finno-ncoa“... și: „*de unde știi tu, finule?*“, sau: „bravo, fine, ungriene...“

„Caracudele“ umflăte cu ceaiul și biscuiții grațuți ai gazdei Pogor nu puteau, în căpulețele lor provinciale, să accepte că marele Hasdeu se înșela în dacopatia lui clinică și

nici că lingvistica este de fapt o știință și că unii din mijlocul lor, cu care poate chiar erau fini, se ocupau în realitate în mod serios și competent de limbile ugiene.

Iar *cioban* este un iranism intrat în română prin turcă, nu un turcism adus de slavi, cum am arătat în *Dacopatia* (p. 285, ed. 2021).

Paradoxal pentru noi, acești înainte-mergători ai culturii române de la Junimea n-ar fi fost deloc surprinși să audă că limba română s-a născut în Balcani, că este descendenta directă a latinității din acea parte a Imperiului, dar că s-a format la sud de Dunăre, de unde vorbitorii ei, la cumpăna mileniului întâi al erei noastre, aveau să urce în Ardeal, căldare etnică a unor mici nații rarefiate, cuprinse curând de regatul maghiar, care, pentru a popula regiunea, urma să aducă grupuri de coloniști din îndepărtatele ținuturi germanice de la Rin, iar ulterior avea să le permită cumanilor și iașilor (osetii) să se instaleze în Pannonia.

Junimiștii nu s-ar fi mirat, pentru că în realitate nu este nici o rușine să afli că nu te tragi din „daci“ sau „daco-geți“ și că, vorbind o limbă romanică, închegarea în Balcani este la fel de „nobilă“ pe cât e cea a fraților din Sardinia ori Sicilia. Gloria Imperiului a plutit peste tot la fel.

Nu s-ar fi mirat și pentru că ei luau totul în răspăr; cum ne spune bunul George Panu, generosul, dar neproductivul filantrop Pogor, gazda, nu înceta să vorbească, în răsetele invitațiilor, despre „porcii de daci“.